

УДК 340.091 (73) /1776/

ДЕКЛАРАЦІЯ ПРАВ ВІРДЖИНІЇ 1776 р. ТА ЇЇ ЗНАЧЕННЯ ДЛЯ ДЕРЖАВНО-ПРАВОВОГО РОЗВИТКУ США

**В.О. КАЧУР, кандидат юридичних наук,
Національний університет біоресурсів
і природокористування України¹**

Висвітлено процес прийняття Декларації прав Вірджинії 1776 р., здійснено її історико-правовий аналіз та з'ясовано значення цього документа для подальшого державно-правового розвитку США.

Декларація прав Вірджинії 1776 р., Війна за незалежність в США, Джордж Мейсон, природничо-правова концепція, громадянські права та свободи.

Сьогодні, коли правова система України змушена реагувати на глобальні виклики, увага юристів та політиків зосереджена на вирішенні таких питань, як оптимальне співвідношення гілок влади, доцільність реформ судової системи, адміністративно-територіального устрою, належний захист та охорона основних прав людини тощо. Відтак Війна за незалежність США 1775–1783 рр. являє собою не лише академічний інтерес, а й має практичне значення.

Наприкінці XVIII ст. північноамериканські колонії Англії звернули свій погляд у майбутнє, перестали сприймати суспільно-політичний порядок як вічний, незмінний і створений Богом, почали створювати нові моделі більш справедливого суспільно-державного устрою. Люди почали вимагати громадянської рівності, а природничо-правова концепція була взята на озброєння політичними діячами. Саме в умовах, коли британська корона і парламент утискували вольності американських колоністів, визріла думка проголосити громадянські свободи природними і невідчужуваними правами, що отримало юридичне оформлення у спеціальних деклараціях і біллях про права [1, с. 34–35]. Найбільш відомим із цих документів є Декларація прав Вірджинії 1776 р.* (далі – Декларація). Прийнята 12 червня 1776 р., за три тижні до проголошення Декларації незалежності США, вона не лише вплинула на хід революційних подій і політико-правову свідомість колоністів, а й визначила головні вектори розбудови цієї північноамериканської країни.

Метою статті є показати процес прийняття цього акта, здійснити його історико-правовий аналіз та з'ясувати значення для подальшого державно-правового розвитку США.

6 травня 1776 р., коли американські колонії вже рік перебували у стані війни з Англією, в тогочасній столиці штату у м. Вільямсбург був скликаний V Конвент Вірджинії. Уже 15 травня Вірджинія проголосила про

© Качур В.О., 2014

* У правничій літературі можна зустріти іншу назву – Декларація прав Віргинії [2, с. 15].

розірвання будь-яких зв'язків із метрополією та почала формувати делегацію своїх представників для участі в роботі II Континентального конгресу. Водночас було вирішено приступити до роботи і над текстом конституції. Тогочасний делегат, а згодом перший Генеральний прокурор США та другий Державний секретар США, Едмунд Рендольф (1753–1813) вважав, що «успіх революції, людських поглядів та управління залежатиме від того, чи буде створений постійний стандарт, який зможе об'єднати навколо себе людей» [3]. Відтак було вирішено попутно розробити й декларацію прав.

Для роботи над документом була створена комісія з 36 осіб, більшість з яких, на думку Едмунда Рендольфа, ще не володіли тим рівнем політичної мудрості, яка була необхідна для написання такого роду актів [3]. Лише включення до складу комітету Джорджа Мейсона (1725–1792) вселило певний оптимізм в Едмонда Пендлтона (1721–1803), який очолював тоді Конвент.

Протягом 20–26 травня 1776 р. було написано перший проект майбутньої Декларації, який нараховував 14 пунктів. У деяких джерелах можна зустріти іншу цифру – 13 [4]. Автором перших десяти пунктів був Джордж Мейсон. Щодо останніх чотирьох, то, незважаючи на те, що вони були підписані Томасом Людвеллом Лі (1730–1778), їх авторство залишилося невідомим [4].

Джордж Мейсон відкрив проект словами, які через кілька тижнів будуть перефразовані Томасом Джефферсоном (1743–1826) і стануть титульними у Декларації незалежності США. Але наприкінці травня 1776 р. вони звучали так: «Що всі люди народжуються в рівній мірі вільними і незалежними, і мають певні невід'ємні природні права, яких вони не можуть позбавити ні себе, ні своїх нащадків; серед яких право на життя і свободу із засобами набуття і володіння власністю, прагнення до щастя і безпеки та їх набуття» [5].

Перший варіант проголосив також такі новаторські для того часу принципи та положення державного управління, як належність влади людям, їх право змінювати уряд, про ліквідацію спадкових привілеїв при призначенні на урядові посади, розподіл влади та виборність, процесуальні права, свободу преси та віротерпимість.

27 травня 1776 р. Комітет вніс правки в структуру та зміст Декларації. Її положення набули вигляду статей, були відредаговані Джеймсом Медісоном (1751–1836) [1, с. 34] та доповнені ще декількома пропозиціями. Зазначимо, що усі десять пунктів Джорджа Мейсона з певними змінами знайшли своє втілення відповідно у статтях 1, 2, 3, 4, 5, 7, 10, 17, 18, 13 комітетської редакції. Щодо положень Томаса Людвела Лі, то лише два з них були закладені у статтях 9 і 14, усі інші були відхилені Комітетом. Натомість було включено статті про свободу виборів (6), недопустимість здійснення влади без згоди народу та всупереч його інтересам (8), процесуальні права (11, 12), підпорядкованість війська цивільній владі (15), наявність постійного уряду, залежного від народу (16) [6]. Комітетський проект Декларації від 27 травня 1776 р. був

надрукований 1 червня у місцевій пресі і лише 12 червня 1776 р. Конвент затвердив остаточний варіант [7].

Декларація у ст. 1 проголошувала, що «всі люди від природи вільні й незалежні і володіють певними невідчужуваними правами, яких вони не можуть зректися, вступаючи в суспільство, і яких вони не можуть позбавити своїх нащадків, а саме правами на життя і свободу із засобами набуття і володіння власністю, а також на стремління до досягнення щастя і безпеки». Вона вперше у світовій історії закріпила головний принцип тогочасної природничо-правової концепції – невідчужуваність прав особи.

Текст цього документа вміщує й інші, не менш важливі, конституційно-правові принципи. Так, ст. 2 задекларувала ідею народного суверенітету, тобто походження влади від народу, її приналежність народу та відповідальність посадових осіб перед населенням. На розвиток останнього положення спрямована ст. 3, яка вміщує невід'ємне право народу на реформування, зміну чи повалення уряду, нездатного забезпечити досягнення всезагального блага і безпеки народу, нації чи суспільства. Водночас ст. 14 проголошувала народне право на єдиний уряд та неприпустимість існування будь-яких інших урядів на території штату, які є відокремленими чи незалежними від Вірджинії.

Статті 4–6 закріпили головні принципи побудови та діяльності органів державної влади, як-от: недопустимість станових привілеїв та спадкування при зайнятті державних посад (ст. 4); принцип розподілу влади на законодавчу, виконавчу і судову гілки (ст. 5); виборність посад та обмеженість терміну перебування на них (ст. 5); свобода виборів та всезагальне виборче право, яке належало усім, хто мав достатні докази постійного інтересу до суспільного життя та ценз осілості (ст. 6).

Стаття 7 заборонила призупиняти дію законів без згоди народних представників, оскільки такі дії можуть нанести шкоду правам людини.

Ще чотири статті закріплювали традиційні англійські «вільності» – процесуальні гарантії свободи особи: презумпцію невинуватості, право на швидкий і безпристрасний судовий розгляд за участю присяжних (ст. ст. 8 і 11), свободу від непомірних штрафів і завдатків, недопустимість жорстоких та незвичних покарань (ст. 9), заборону свавільних слідчих дій та арештів (ст. 10). Належним, природним та надійним засобом захисту вільної держави покликана стати народна міліція, яка вміє володіти зброєю, перебуває у повному підпорядкуванні цивільної влади та управляється останньою. Створення будь-яких інших постійних армій у мирний час розглядалося як загроза для свободи (ст. 13).

Особливістю декларації було те, що в ній оплотом свободи проголошувалася свобода друку, яка «ніколи не може бути обмежена деспотичним урядом (ст. 12).

Оскільки Вірджинія належала до тих північноамериканських колоній, де існувала офіційна англіканська церква, а до інших релігій (в тому числі до протестантських сект) тривалий час проявлялася нетерпимість, відтак для неї важливе значення мала ст. 16, яка проголосила свободу совісті та віросповідання – право кожного вірити та відправляти релігійний культ без будь-якого примусу, рівність усіх людей у питаннях релігійної віри, а також

«взаємний обов'язок усіх проявляти християнську стриманість, любов і милосердя один до одного». Не випадково саме питанню про релігійну свободу приділяли особливу увагу відомі уродженці Вірджинії Томас Джефферсон і Джеймс Медісон, які в наступні роки доклали чимало зусиль для того, щоб ця стаття Декларації була оформлена спеціальним законом про відокремлення церкви від держави.

Цікавою і новаторською була ст. 15, яка проголосила, що «вільний уряд, блага свободи можуть бути збережені народом лише завдяки сповідуванню справедливості, стриманості, помірності, бережливості і доброчесності, а також за допомогою постійного звернення до фундаментальних принципів».

Не зважаючи на те, що американські дослідники називають цей документ «наївною сумішшю моралі і державного мистецтва» [1, с. 35], вона стала першою ластівкою в утвердженні свободи американського народу, справила значний вплив на хід революційних подій і політико-правову свідомість колоністів. Крім того, вона стала зразком для прийняття наступних біллів про права іншими штатами. Так, у другій половині 1776 р. чотири штати (Меріленд, Делавер, Пенсільванія, Північна Кароліна) прийняли так звані «органічні закони» – конституції, яким передували урочисті декларації громадянських прав. У 1777 р. до них долучився штат Вермонт, у 1780 р. – Массачусетс, у 1784 р. – Нью-Гемпшир. Щодо інших штатів, то вони або передбачили гарантії цих прав у текстах своїх конституцій (Нью-Джерсі 1776 р., Нью-Йорк і Джорджія 1777 р., Південна Кароліна 1778 р.), або зберегли без будь-яких доповнень свої колишні колоніальні хартії, даровані англійським королем ще в XVII ст. (Коннектикут до 1812 р. та Род-Айленд до 1843 р.). І хоча усі наступні декларації та білли про права були не однакови за змістом та базувалися на різних цілях, однак з їхньою допомогою влада штатів намагалася отримати якомога більше користі із громадськості, яка з довірою ставилася до подібних декларацій [1, с. 36].

Не менш важливе значення цей конституційно-правовий документ мав і для створення таких актів федерального рівня, як Декларація незалежності США 1776 р., про що вже зазначалося вище, та Білля про права 1791 р., відомого в історії під назвою «перший цикл поправок до конституції». Так, у Біллі про права при формулюванні семи поправок були використані положення семи статей декларації. Зокрема: 1) поправка 1 стосується свободи друку та свободи віросповідання (ст. ст. 12 і 16); 2) поправка 2 – про організацію міліції, необхідної для безпеки вільної держави (ст. 13); 3) поправка 4 – про недопустимість проведення несанкціонованих обшуків (ст. 10); 4) поправка 5 – про презумпцію невинуватості та недопустимість свідчити проти самого себе (ст. 8); 5) поправка 6 – про процесуальні гарантії (ст. 8); 6) поправка 7 – про суд присяжних при розгляді цивільних справ (ст. 11); 7) поправка 8 – про недопустимість застосування надзвичайно великих завдатків, накладення надзвичайних штрафів та застосування жорстоких і незвичних покарань (ст. 9).

Крім цього, Декларація, яку ми розглядаємо, справила вплив на державно-правовий розвиток і європейських держав. Вона послугувала зразком для Декларації прав людини і громадянина 1789 р. у Франції, яка проголосила, що «люди народжуються рівними і залишаються вільними і рівними в правах» [8]. Саме вірджинську декларацію мав на увазі і К. Маркс, коли писав про Америку як про країну, «де вперше виникла... ідея великої демократичної республіки, де була проголошена перша декларація прав людини, і був даний перший поштовх європейській революції XVIII століття...» [9, с. 17].

Таким чином, Війна за незалежність, спричинена податковою та тарифною політикою метрополії, перетворилася на боротьбу колоністів за право самим визначати свою долю. Декларація прав Вірджинії 1776 р. стала першим документом, який проголосив нові політичні принципи і підкреслив розрив політичного союзу із метрополією. Вона втілила у собі надбання англійського «загального права» (наприклад, суд присяжних), положення природничого права (наприклад, право на життя) та виключно американські громадянські свободи (свобода совісті та віросповідання), стала ідейною базою для Томаса Джефферсона при розробці ним Декларації незалежності США 1776 р. та для Джеймса Медісона – Білля про права 1791 р., справила безпосередній вплив на державно-правовий розвиток Франції, послугувавши зразком для Декларації прав людини і громадянина 1789 року. Важливе значення Декларації прав Вірджинії полягає також і в тому, що вона стала першим конституційним документом, який взяв на себе захист прав людини, ліквідував станові привілеї в державному управлінні та окреслив моральні принципи, на яких воно повинно було базуватися.

Список літератури:

1. Каленский, В.Г. Билль о правах в конституционной истории США : моногр. : историко-критическое исследование / В.Г. Каленский. – М. : Наука, 1983. – 280 с.
2. Заворотченко Т.М. Механізм реалізації політичних прав громадян: методологічні засади / Т.М. Заворотченко // Право і Безпека . – 2013. – № 1. – С. 12–17 : [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://nbuv.gov.ua>.
3. George Mason Drafts the Virginia Declaration of Rights : [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.icitizenforum.com>.
4. Virginia Declaration of Rights : [Електронний ресурс] / Wikipedia. – Режим доступу : <http://en.wikipedia.org>.
5. The Virginia Declaration of Rights [First Draft, ca. 20–26 May 1776] : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.gunstonhall.org>.
6. The Virginia Declaration of Rights [Committee Draft, 27 May 1776] : [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://www.gunstonhall.org>.
7. The Virginia Declaration of Rights [Final Draft, 12 June 1776] : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.gunstonhall.org>.
8. Декларация прав человека и гражданина 26 августа 1789 г. // Хрестоматия по истории государства и права зарубежных стран (Новое и новейшее время) / МГУ им. М. В. Ломоносова ; сост. Н. А. Крашенинникова. – М. : Зерцало, 1999 : [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.booksite.ru>.

9. Маркс К. Президенту Соединенных Штатов Америки Аврааму Линкольну / К. Маркс // К. Маркс, Ф. Энгельс. Сочинения. – 2-е изд. – М. : Гос. изд-во полит. лит-ры, 1960. – Т. 16. – С. 17–19.

Отражен процесс принятия Декларации прав Вирджинии 1776 г., проведен ее историко-правовой анализ и выяснено значение этого документа для дальнейшего государственно-правового развития США.

Декларация прав Вирджинии 1776 г., Война за независимость в США, Джордж Мейсон, естественно-правовая концепция, гражданские права и свободы.

Reflects the process of adoption of the Virginia Declaration of rights 1776, conducted historical and legal analysis and to clarify the implications for the future of the state-legal development of the United States.

The Virginia Declaration of rights 1776, the War for independence in the United States, George Mason, naturally-legal concept of civil rights and freedoms